

KOLBRÚN HARALDSDÓTTIR

EIRÍKS SAGA VÍÐFQRLA Í MIÐALDAHANDRITUM

1. Inngangur

EIRÍKS SAGA VÍÐFQRLA er örstutt saga, um átta blaðsíður í prentaðri bók af venjulegri stærð; hún er talin rituð um 1300, og er ekki vitað, hver höfundurinn er.¹ Segir þar frá norska konungssyninum Eiríki, sem heldur suður í heim til þess að leita Paradísar. *Eiríks saga víðfurla* var fyrst prentuð í því safni íslenskra miðaldasagna, sem Carl Christian Rafn gaf út 1829–1830 undir heitinu *Fornaldar Sögur Norðrlanda eptir gömlum handritum*, en hann skipaði þar saman sögum, sem gerðust fyrir landnámsöld á Norðurlöndum og víðar, og skilgreindi þar með sérstaka bókmenntagein.² Var *Eiríks saga víðfurla* lengi vel talin með fornaldarsögum, en í seinni tíð hafa verið bornar bríður á þá flokkun sögunnar efnis hennar vegna. Hermann Pálsson til að mynda kallar söguna „sacred romance“; Rosemary Power telur, að sagan sé „a curious combination of a viking romance and a hagiographical work“; Elizabeth Ashman Rowe nefnir „hybrid nature“ sögunnar og segir, að hún „combines the religious and the mythic-heroic [...] embedding lessons about Christianity in the mythic-heroic narrative structure“; Elise Kleivane segir söguna geta flokkast í „fleire ulike sjangrar“ allt eftir hlutverki sögunnar í þeim handritum, sem geyma hana; loks kallar Alessia Bauer söguna „Mischwerk [...], in dem zwar die Rahmenerzählung die Kriterien einer *fornaldarsaga* erfüllt, die Inhalte jedoch eher belehrend und moralisierend sind und in den Kontext der didaktischen Literatur eingeordnet werden können.“³ Sverrir Tómasson segir *Eiríks sögu víðfurla*

1 Þessi grein er unnin upp úr fyrirlestri, sem var fluttur á málþingi við háskólann í Erlangen í maí 2010 og í Miðaldastofu Háskóla Íslands í september 2015.

2 *Fornaldar Sögur Norðrlanda eptir gömlum handritum* I–III, útg. C. C. Rafn (Kaupmannahöfn: Popp, 1829–1830), *Eiríks saga víðfurla* er prentuð í þriðja bindi, 661–674.

3 Hermann Pálsson, „Towards a Definition of *fornaldarsögur*“, *Fourth International Saga Conference, München, July 30th–August 4th, 1979* (München: Institut für Nordische Philo-

á hinn bóginn ekkert erindi eiga í ritsöfn fornaldarsagna – sagan sé af sama tagi og leiðslur, farabækur píligríma og ferðabækur dýrlinga og veraldlegra manna og skipist því í flokk fornra ferðalýsinga, sem yfirleitt hafi ekki verið taldar sérstök bókmenntagrein.⁴ Í sama streng tekur Christian Carlsen, sem segir *Eiríks sögu víðförla* skylda undirflokki leiðslubókmennta (*visiones*), er snúist um för píligríma til annars heims, en sagan hafi um leið allmörg samkenni með mýtískum-hetjusagnalegum ferðasögum fornaldarsagna.⁵ Og á sömu miðum er Mart Kuldkepp, sem ber saman *Eiríks sögu víðförla* og *Eiríks sögu rauða*, sögunnar af leit hetjunnar að fyrirheitna landinu í fjarska og um leið að jarðneskri og andlegri Paradís, og kallar hann þær „travelogues“, án þess þó að hann segi skilið við hefðbundna flokkun sagnanna.⁶ Miðaldamenn munu raunar sjálfir hafa litið á *Eiríks sögu víðförla* sem dæmisögu; það verður ráðið af ummælum ritstjóra annars af tveimur elstu handritum sögunnar, Flateyjarbókar, en ritstjórinn kallar söguna „ævintýr“, sem er þýðing á latneska orðinu *exemplum* og merkir ‚dæmi‘, þ.e. stutt saga, „sem skotið var inn í texta til skýringar eða sem dæmi um

logie der Universität München, 1979), 13 [hver fyrirlestur sér um blaðsíðatal]; Rosemary Power, „Christian Influence in the *Fornaldarsögur Norðrlanda*“, *The Sixth International Saga Conference*, 28. 7.–2. 8. 1985. *Workshop Papers II* (Kaupmannahöfn: Det arnamagnæanske Institut, Københavns Universitet, [1985]), 854; Elizabeth Ashman Rowe, *The Development of Flateyjarbók. Iceland and the Norwegian dynastic Crisis of 1389*, The Viking Collection, Studies in Northern civilization 15 ([Óðinsvéum]: The University Press of Southern Denmark, 2005), 152–156, tilv. 154 og 156; Elise Kleivane, *Reproduksjon av norrøne tekstar i seimellomalderen. Variasjon i Eiríks saga víðförla*, Avhandling for graden ph.d. (Ósló: Institutt for lingvistiske og nordiske studium, Det humanistiske fakultet, Universitetet i Oslo, 2010), 33–37, 451–456, tilv. 456; Alessia Bauer, „Fremd und Eigen in der *Eiríks saga víðförla*: die Umkehrung der Erzählperspektive“, *Hvanndalir – Beiträge zur europäischen Altertumskunde und mediävistischen Literaturwissenschaft. Festschrift für Wilhelm Heizmann*, ritstj. Alessia Bauer og Alexandra Pesch, Reallexikon der germanischen Altertumskunde – Ergänzungsbände 106 (Berlín og Boston: De Gruyter, 2018), 6.

- 4 Sverrir Tómasson, „Ferðir þessa heims og annars. Paradís – Ódáinsakur – Vinland í íslenskum ferðalýsingum miðalda“, *Gripla* 12 (2001): 23–40; endurpr. Sverrir Tómasson, *Takileg vitni. Greinar um bókmenntir gefnar út í tilefni sjötugsafmælis hans 5. apríl 2011* (Reykjavík: Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum og Hið íslenska bókmenntafélag, 2011), 359–378.
- 5 Christian Carlsen, *Visions of the Afterlife in Old Norse Literature*, Bibliotheca Nordica 8 (Ósló: Novus forlag, 2015), 95.
- 6 Mart Kuldkepp, „A Study in Distance: Travel and Holiness in *Eiríks saga rauða* and *Eireks saga víðförla*“, *Storied and Supernatural Places. Studies in Spatial and Social Dimensions of Folklore and Sagas*, ritstj. Úlo Valk og Daniel Sävborg, *Studia Fennica Folkloristica* 23 (Helsinki: Finnish Literature Society, SKS, 2018), 206–219, tilv. 206.

ákveðið siðaboð eða kenningu, oft sem víti til varnaðar.⁷ Að þessu verður vikið nánar hér á eftir.

2. Varðveisla, efni, heimildir

Eiríks saga víðförla er varðveitt í um það bil 60 handritum, sem má flokka í fjórar mismunandi gerðir: A, B, C og D. Af þeim eru A- og B-gerðirnar frá miðöldum, og C-gerðin, sem einvörðungu er varðveitt í handritum frá 17. öld, hefur eflaust verið það sömuleiðis, en D-gerðin er hins vegar blendingsgerð, sem að öllum líkindum hefur orðið til á 17. öld.⁸ Frá miðöldum eru því nú aðeins varðveitt *Eiríks sögu*-handrit af A- og B-gerð, fimm að tölu:

Af A-gerð:

1. GKS 1005 fol., Flateyjarbók, frá 1387 (sagan heil);
2. AM 720 a VIII 4to frá fyrri helmingi 15. aldar (rúmlega þriðjungur varðveittur);
3. AM 557 4to, Skálholtsbók, frá því um 1420 (tæplega helmingur varðveittur);

af B-gerð:

4. AM 657 c 4to frá tímabilinu 1340–1390 (sagan heil);
5. GKS 2845 4to frá því um 1420–1450 (rúmlega helmingur varðveittur).⁹

7 J[akob] B[enediktsson], „Ævintýri“, merking 2, *Hugtök og heiti í bókmenntafræði*, ritstj. Jakob Benediktsson (Reykjavík: Bókmenntafræðistofnun Háskóla Íslands og Mál og menning, 1983), 315.

8 Sjá *Eiríks saga víðförla*, útg. Helle Jensen, Editiones Arnarnagnæanæ B 29 (Kaupmannahöfn: C. A. Reitzels forlag, 1983), xiii–xiv; Helle Jensen, „Eiríks saga víðförla: Appendix 3“, *The Sixth International Saga Conference 28. 7.–2. 8. 1985. Workshop Papers I* (Kaupmannahöfn: Det arnamagnæanske Institut, Københavns Universitet, [1985]), 501–504; Helle Jensen, „Eiríks saga víðförla“, *Medieval Scandinavia. An Encyclopedia*, ritstj. Phillip Pulsiano, Kirsten Wolf et al. (New York og Lundúnum: Garland Publishing, 1993), 161.

9 Sjá *Eiríks saga víðförla*, útg. Helle Jensen, lvi, lx–lxxiii, lxxx–lxxxiii, clxxxvii–ccvi. – Um ritunartíma Flateyjarbókar sjá Kolbrún Haraldsdóttir, „Für welchen Empfänger wurde die Flateyjarbók ursprünglich konzipiert?“, *Opuscula XIII*, ritstj. Britta Olrik Frederiksen og Jonna Louis-Jensen, Bibliotheca Arnarnagnæana 47 (Kaupmannahöfn: Museum Tusulanum Press, 2010), 1–16 og 30–42. – Stefán Karlsson tímasetur AM 557 4to til um það bil 1420, sbr. Stefán Karlsson, „Ritun Reykjarfjarðarbókar. Excursus: Bókagerð bænda“, *Opuscula IV*, Bibliotheca Arnarnagnæana 30 (Kaupmannahöfn: Munksgaard, 1970), 137–138; endurpr. með „Eftirmála“ Stefán Karlsson, *Stafkrókar. Ritgerðir eftir Stefán Karlsson gefnar út í tilefni af sjöugsafmæli hans 2. desember 1998*, ritstj. Guðvarður Már Gunnlaugsson,

Einvörðungu Flateyjarbók af A-gerð og AM 657 c 4to af B-gerð geyma söguna heila.

Hér er ekki ætlunin að ræða gerðirnar fjórar og mismun þeirra né heldur þau textafræðilegu rök, sem flokkun handritanna er reist á; um það efni skal vísað í inngang Helle Jensen að útgáfu *Eiríks sögu víðförla* frá árinu 1983. Rétt er þó að láta þess getið, að enda þótt C-gerðin sé einungis varðveitt í 17. aldar handritum, virðast þau geyma söguna í upphaflegastri mynd.¹⁰ Hér verður á hinn bóginn hugað að því, hvaða orsakir kunna að hafa legið til þess, að *Eiríks saga víðförla* var skráð í fyrrnefnd fimm miðaldahandrit, og hvers vegna henni var skipað þar niður í handritunum sem raun ber vitni. Ástæða er til að ætla, að þar hafi efni sögunnar ráðið mestu eins og raunar er við að búast. En í annan stað má ætla, að sögusýn miðalda hafi sömuleiðis skipt miklu. Er þá – í örstuttu máli sagt – átt við þá kristnu sýn miðaldamanna,¹¹ að saga veraldar sé línuleg og endanleg, henni sé stjórnáð af Guði, og taki hún til alls tíma heims (*tempus mundi*), allt frá sköpuninni, syndafallinu og burði Krists til dómisdags (spanni m.ö.o.

Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi, Rit 49 (Reykjavík: Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi, 2000), 325; Stefán Karlsson, „Skrifrarar Þorláks biskups Skúlasonar“, *Skæðagrös. Skrif til heiðurs Sigurjóni Björnssyni sjötugum 25. nóvember 1996*, ritstj. Sölvi Sveinsson (Reykjavík: Hið íslenska bókmenntafélag, 1997), 183; endurpr. með „Eftirmála“ Stefán Karlsson, *Stafkrókar*, 389; Stefán Karlsson, „Íslensk bókagerð á miðöldum“, *Íslenska söguþingið 28.–31. maí 1997. Ráðstefnurit I*, ritstj. Guðmundur J. Guðmundsson og Eiríkur K. Björnsson (Reykjavík: Sagnfræðistofnun Háskóla Íslands og Sagnfræðingafélag Íslands, 1998), 290–291; endurpr. Stefán Karlsson, *Stafkrókar*, 235–236. – Jón Helgason tímasetur GKS 2845 4to til „the first quarter of the 15th century“, *The Saga Manuscript 2845, 4to in the Old Royal Collection in the Royal Library of Copenhagen*, útg. Jón Helgason, *Manuscripta Islandica 2* (Kaupmannahöfn: Ejnar Munksgaard, 1955), xii; Hubert Seelow hins vegar tímasetur GKS 2845 4to – raunar einvörðungu á grundvelli stafsetningar annarrar rit-handarinnar (af tveimur) – „auf die Zeit um oder nach 1450“, *Hálfs saga ok Hálfsrekka*, útg. Hubert Seelow, Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi, Rit 20 (Reykjavík: Stofnun Árna Magnússonar, 1981), 105–106, tilv. 106.

10 Sbr. *Eiríks saga víðförla*, útg. Helle Jensen, lv; Helle Jensen, „Eiríks saga víðförla: Appendiks 3“, 503–504.

11 Sjá nánar um eftirfarandi t.d. Franz-Josef Schmale, *Funktion und Formen mittelalterlicher Geschichtsschreibung. Eine Einführung*. Mit einem Beitrag von Hans-Werner Goetz (Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1985), 28–54 og tilv. til fræðirita þar; Hans-Werner Goetz, *Geschichtsschreibung und Geschichtsbewußtsein im hohen Mittelalter*, *Orbis mediaevalis, Vorstellungswelten des Mittelalters 1* (Berlín: Akademie Verlag, 1999), einkum 91–97 ásamt tilv.; ennfremur Svanhildur Óskarsdóttir, „Um aldir alda. Veraldarsögur miðalda og íslenskar aldartölur“, *Ritið. Tímarit Hugvísindastofnunar Háskóla Íslands 5/3* (2005): 111–133.

seculum), en síðan taki við eilíf sæla eða eilíf fordæming. Skiptist veraldarsagan í heild sinni í sögu sex heimsaldra (*aetates*) og fjögurra heimsvelða (*regna*), sem hafi runnið sitt skeið frá austri til vesturs, og sé Rómaveldi hið fjórða og síðasta í röðinni og muni standa til heimsendis. Sérhver atburður (*res gesta*) sögunnar sem og allt jarðneskt sé verk Guðs og þar af leiðandi guðleg opinberun – verk, sem Guð lætur gerast samkvæmt forsjón sinni (*divina providentia*) mönnunum til sálhjálp á vegi þeirra til hjálpræðis, enda sé öll saga – allt frá syndafallinu til endurlausnarinnar – hjálpræðissaga, framrás „*opus restorationis*“, eins og Hugo frá St. Viktor (d. 1141) kemst að orði,¹² og er hlutverk sagnaritarans að leggja sitt af mörkum til skilnings á hjálpræðisverki Guðs með fræðandi dæmum sögunnar.¹³ Í lok miðalda breytist hins vegar sýn manna í þá veru, að „mörk heimsmyndarinnar færast út í tíma og rúmi og sjónarsviðið víkkar fram og aftur sem og út á við allt upp í hið óendanlega og óvissa“, eins og Herbert Grundmann kemst snilldarlega að orði.¹⁴ Því má ætla, að skrifarar handritanna 50–60 af *Eiríks sögu víðförla* frá nýöld hafi haft aðrar ástæður til að skrifa upp söguna og velja henni stað í verkum sínum en miðaldaskrifararnir. Athugunin hér verður þess vegna einskorðuð við miðaldahandritin fimm.

Verður þá næst fyrir að stikla á efnispræði sögunnar.

Eiríkr, sonur Þrándar konungs, er fyrstur réð fyrir Þrándheimi, strengir þess heit eitt jólakvöld að halda suður í heim að leita þess staðar, „er heiðnir menn kalla Ódáinsakr, en kristnir menn jorð lifandi

12 Hans-Werner Goetz, „Die ‚Geschichte‘ im Wissenschaftssystem des Mittelalters“, Franz-Josef Schmale, *Funktion und Formen mittelalterlicher Geschichtsschreibung. Eine Einführung*. Mit einem Beitrag von Hans-Werner Goetz (Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1985), 198 o.áfr., tilv. til Hugos frá St. Viktor 204.

13 Sbr. Joachim Ehlers, „Historiographische Literatur“, *Europäisches Hochmittelalter*, ritstj. Henning Krauß, Neues Handbuch der Literaturwissenschaft 7 (Wiesbaden: Akademische Verlagsgesellschaft Athenaion, 1981), 433–437.

14 Tilv. lokaorð í riti Grundmanns hljóða svo óstytt á frummálinu: „Erst wo das Weltbild in Zeit und Raum sich entgrenzt und der Blick nach vor- und rückwärts wie nach außen ins Grenzenlose und Ungewisse geht, hört das Mittelalter auf, das sich als Endzeit begriff, und der Mensch muß sich anders auf seine Stellung in der weitergehenden Geschichte besinnen, anders auch seine eigene Geschichte erforschen und darstellen, soweit ihm ihre Zeugnisse und Erfahrungen nach menschlichem Ermessen Gewißheit und Einsicht geben können.“ Herbert Grundmann, *Geschichtsschreibung im Mittelalter. Gattungen – Epochen – Eigenart* (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1965), 75.

manna eðr Paradisum.¹⁵ Hann fer um Danmörku til Miklagarðs, þar sem Grikkjakonungur uppfræðir hann um kristna trú, landafræði og kosmógrafiú. Konungurinn segir honum ennfremur, að Ódáinsakr sé hið sama sem Paradís eða „jörð lifandi manna“, og sé sá staður fyrir austan Indíaland hið ysta, en eldveggur loki þangað leið. Eiríkr lætur skírast og heldur að þremur vetrum liðnum af stað til Ódáinsaks/Paradísar/jarðar lifandi manna. Eftir langa ferð um héruð Indíalands kemur hann til myrkra héraða, þar sem jafnglöggt sér stjörnu um daga sem nætur, fer hann þá um þykka skóga, undarlega háa, og kemur um síðir að á mikilli, sem hann hyggur vera ána Phison, er fellur úr Paradís. Yfir ána er steinbogi, sem ógurlegur dreki liggur á, en handan árinnar er fagurt land með miklum blóma og gnægð hunangs, ilmandi vel. Eiríkr hleypur ásamt einum förunaut sínum í kjaft drekanum, þeir vaða reyk og koma svo á hið

- 15 *Eiríks saga víðfjrla*, útg. Helle Jensen, 4, A-gerð, stafsetn. samræmd hér; styttri texti í B-, C- og D-gerðum: en kristnir menn jörð lifandi manna eðr Paradisum] svo A, D¹ (= AM 346 I 4to), ÷ B, C, D²⁻⁴, sama rit, 4–5, stafsetn. samræmd hér, sbr. ennfremur ccxxxiv–ccxlviii. – Heitið „Paradís“ er á miðöldum tvírátt að því leyti, að það merkir bæði himneska og jarðneska Paradís, og var hin jarðneska talin vera aldingarðurinn Eden, staðsettur langt í austri nálægt Indlandi. „Jörð lifandi manna“ kann að vera þýðing á *terra viventium* í Vúlgötu-Bíbliunni – heiti, sem stundum var notað í merkingunni Paradís. Heitið „Ódáinsakr“ kann að vera sprottið af þessu, enda þótt það fyrirheitna land sé heiðið. Sjá Rosemary Power, „Christian Influence in the *Fornaldarsögur Norðrlanda*“, 851–852 og tilv. 857; Rosemary Power, „Journeys to the Otherworld in the Icelandic *Fornaldarsögur*“, *Folklore* 96/2 (1985): 159–160 og tilv. 173. – Heitið „Ódáinsakr“ kemur sömuleiðis fyrir hjá Saxo Grammaticus, *Gesta Danorum*, 4. bók 2.1, skrifað „Undensakre“, og er hann sagður óþekktur staður, sem jarlinn af Skáni hafi flúið til. Þá er „Ódáinsakr“ nefndur í *Heiðreks sögu*, H- og U-gerðum (sameiginlegt móðurhandrit beggja gerða ekki yngra en frá því um 1300), og er sá staður sagður vera norður í Jötunheimum í Finnmörk í ríki Guðmundar á Grund á Glasisvöllum. Ennfremur er „Ódáinsakr/Undensakre“ nefndur í 17. aldar ritum, m.a. í *Samantektum um skilning á Eddu og Tíðfordrifi* Jóns Guðmundssonar lærða (1574–1658) og í Saxo-skýringum Stephanus J. Stephaniusar (1599–1650), sem sumpart eru komnar frá Brynjólfi byskupi Sveinssyni (1605–1675). Loks hefur lifað af fram á 20. öld sögn um Ódáinsakur norður í Hvannðölum milli Héðinsfjarðar og Ólafsfjarðar – afskekktan stað, þar sem menn áttu ekki að geta dáið. Sjá *Eiríks saga víðfjrla*, útg. Helle Jensen, xvii–xx; Einar G. Pétursson, „Einn atburður og leiðsla um Ódáinsakur, leiðsla Drycthelms eða Cl. æventýri í safni Gerings“, *Gripla* 4 (1980): 138–165, einkum 156–162; endurpr. Einar G. Pétursson, *Hulin pláss. Ritgerðasafn gefið út í tilefni sjötugsafmælis höfundar 25. júlí 2011*, Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum, Rit 79 (Reykjavík: Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum, 2011), 31–58, einkum 49–56; W[ilhelm] Heizmann, „Ódáinsakur und Glæsisvellir“, *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde* XXI (Berlín og New York: Walter de Gruyter, 2002), 527–533 og tilv. þar; sbr. ennfremur Christian Carlsen, *Visions of the Afterlife in Old Norse Literature*, 110–115.

undursamlega land, þar sem sléttlendi er mikið, sólskin stöðugt og logn í lofti. Þar sjá þeir turn hanga í loftinu á engum stólpum, komast upp í hann um stiga og finna þar fyrir fagurlega búið veisluborð með alls konar krásam og víni. Þeir lofa og prisa Guð, sem hefur látið þá finna þetta land. Að máltíð lokinni ganga þeir til svefns, og í draumi vitrast Eiríki engill Guðs, sem kveðst vera einn af þeim, er varðveita Paradísarhlið, og vera settur af Guði sem varðhaldsengill Eiríks. Segir engillinn meðal annars, að sá staður, er hann sjái hér, sé sem eyðimörk til að jafna við Paradisum, sem sé skammt frá, og þaðan falli áin, en þangað skuli engir lífs koma, heldur byggi þar andir réttlátra manna. Staðurinn hér heiti „jörð lifandi manna. En áðr þú komt hingat, bauð Guð oss at vakta þenna stað og sýna þér jörð lifandi manna með nokkurri mynd ok gøra þér veizlu ok launa þér erfiði þitt“ – þannig samkvæmt A-gerð.¹⁶ Í C-gerð, sem mun geyma texta sögunnar í upphaflegastri mynd, sýnist þeim Eiríki staðurinn, sem þeir koma til, sömuleiðis vera hinn fegursti, en engillinn segir, að hann sé „sem eyðimörk at virða við Paradisum þá, er byggð hinna fyrstu manna var ok nú byggja andir yfirfeðra ok spámanna, en sá staðr er skammt héðan, er áin fellur úr. En áðr þú kæmir hingat, bauð Guð oss at vekja þenna stað til at sýna þér jörð lifandi manna með nokkurri mynd ok líking“ o.s.frv. – svipað í B- og D-gerðum.¹⁷ Þeir Eiríkr komast samkvæmt B-, C- og D-gerðum því ekki til hinnar jarðnesku Paradísar, sem er hið sama og „jörð lifandi manna“ og aldingarðurinn Eden, heldur ná þeir til unaðsstaðar þar í grenndinni, sem Guð hefur látið gera í líkingu „jarðar lifandi manna“ til að launa Eiríki erfiði sitt. Engillinn býður Eiríki að vera þar áfram, en hann kys að hverfa aftur til Noregs til að útbreiða kristna trú. Eiríkr vaknar, kemst á sjö vetrum heim, en að tíu vetrum liðnum eftir heimkomuna er hann hrifinn brott undir morgunbænum af engli Guðs og finnst ekki síðan.

Fyrir meira en áttatíu árum benti Margaret Schlauch á, að guðfræðilega efnið í *Eiríks sögu viðförla* hefði verið sótt í *Elucidarius* eftir Honorius Augustodunensis (um 1080–um 1150), en hún lét það óútkljáð, hvort höfundurinn hefði notað latneskan texta eða vesturnorrænu þýðinguna frá því fyrir 1200. Ennfremur benti hún á, að landfræðilega og kosmógrafiska efnið í uppfraeðslukafla sögunnar væri runnið úr *De imagine mundi* eftir

16 *Eiríks saga viðförla*, 92, A-gerð, stafsetn. samræmd hér.

17 Sama rit, 91–93, stafsetn. C-gerðar samræmd hér.

Honorius, hugsanlega með þýsku almúgabókina *Lucidarius* sem millilið.¹⁸ – Helle Jensen sýndi fram á, að bæði *Elucidarius* og *De imagine mundi* hefðu verið beinar heimildir *Eiríks sögu víðförla*, *Elucidarius* að öllum líkindum í vesturnorrænu þýðingunni, en *De imagine mundi* á frummálinu.¹⁹ – Peter Springborg bendir reyndar á, að enda þótt tilvitnanir *Eiríks sögu víðförla* í *De imagine mundi* beri vott um trausta þekkingu á riti Honoriusar og séu í sjálfu sér snar þáttur í hugmynd sögunnar og samantekt útdráttanna kynni þess vegna að vera eigið verk söguhöfundar, sé þó ekki loku fyrir það skotið, að söguhöfundur hafi kynnst og haft not af efninu úr *De imagine mundi* í fyrirliggjandi útdráttasafni.²⁰ – Rudolf Simek hefur hins vegar haldið því fram, að í sögunni hafi *Elucidarius* á latínu verið notaður, en ekki vesturnorræna þýðingin, ennfremur *Etymologiae* Isidors (d. 636) sums staðar, þar sem Helle Jensen gerði ráð fyrir *De imagine mundi*, og loks *Visio Tnugdali* að auki – allt rit á latínu.²¹ Þessu hafnar Jensen réttilega sumpart með þeim rökum, að Simek hafi láðst að kynna sér lesbrigðaskrána í útgáfu sögunnar, og sumpart með því að benda á, að Simek geri ekki greinarmun á beinum heimildum og hliðstæðum textum („direkte kilder“ vs. „paralleller“).²² – Loks má nefna, að Rosemary Power hefur bent á,

18 Margaret Schlauch, *Romance in Iceland* (New York: Princeton University Press og Princeton American Scandinavian Foundation, 1934), 49–50.

19 *Eiríks saga víðförla*, útg. Helle Jensen, xxv, xxviii–xli; Helle Jensen, „Eiríks saga víðförla: Appendiks 3“, 505–512, einkum 506–509. Handrit það af vesturnorrænu *Elucidariusar* þýðingunni, sem notað hefur verið í *Eiríks sögu víðförla*, telur Helle Jensen, að hafi verið á eldra varðveislustigi en erkirit varðveittra handrita þýðingarinnar; allt eins sé þó hugsanlegt, að fyrir utan hina varðveittu *Elucidariusar*þýðingu á ekki nánar greinanlegu varðveislustigi hafi sömuleiðis verið notaður latneskur *Elucidariusartexti* sem hliðarheimild.

20 Peter Springborg, „Weltbild mit Löwe. Die Imago mundi von Honorius Augustodunensis in der Altwestnordischen Textüberlieferung“, *Cultura classica e cultura germanica settentrionale. Atti del Convegno Internazionale di Studi, Università di Macerata, Facoltà di Lettere e Filosofia, Macerata-S. Severino Marche, 2–4 maggio 1985*, ritstj. Pietro Janni, Diego Poli et al., *Quaderni linguistici e filologici* 3/1985 (Róm: Editrice Herder, 1988), 204–207, einkum 206.

21 Rudolf Simek, „Die Quellen der Eiríks saga víðförla. Anmerkungen zu: Helle Jensen (Hrsg.): *Eiríks saga víðförla*. København [sic] 1983 [1984] (Editiones Arnarnaganae, Ser. B, Vol. 29)“, *Skandinavistik* 14/2 (1984): 109–114.

22 Helle Jensen, „Eiríks saga víðförla: Appendiks 3“, 499, 505–512, tilv. 509. – Anna Kaiper hafnar með tilvísun til Rudolfs Simek þeim niðurstöðum Helle Jensen, að rit Honoriusar hafi verið notuð í *Eiríks sögu víðförla*, og stingur í staðinn upp á *Epistola presbyteri Johannis*, en engin færir hún rökin hvorki gegn röksemdafærslu Jensens né fyrir eigin uppástungu. Virðist hún ekki einu sinni þekkja útgáfu Jensens á *Eiríks sögu víðförla* né heldur siðastnefnda grein, þar sem Jensen svarar Simek. Sbr. Anna Kaiper, „What Was he Looking

að þemað „fyr hetjunnar til undursamlegs annars heims“ komi ekki aðeins fyrir í fornaldarsögum eins og *Eiríks sögu víðförla*, sem og í *Snorra-Eddu* og hjá Saxo, heldur einnig í írskum og velskum bókmenntum, auk þess sem greina megi áhrif frá trúarlegum og veraldlegum ritum latneskra miðalda.²³ Ennfremur hefur David Ashurst bent á ýmsar hliðstæðar frásagnir við lýsingu *Eiríks sögu víðförla* á Paradís, meðal annars í *Leiðarvísi* Nikulásar ábóta Bergssonar, í *Veraldarsögu* og í *Dialogi* Gregoriusar.²⁴ Og nýverið hefur Christian Carlsen nefnt margvíslegar hliðstæður með sögunni og leiðslubókmenntum miðalda.²⁵

3. Staðarval *Eiríks sögu víðförla* í miðaldahandritunum fimm

Enginn umræddra fræðimanna hefur leitt hugann að því, hvers vegna *Eiríks saga víðförla* var tekin í miðaldahandritin fimm. Elise Kleivane hefur þó beint sjónum í þá átt og lagt áherslu á mikilvægi textasamhengisins fyrir túlkun sögunnar, með öðrum orðum mikilvægi hinna textanna, sem varðveittir eru ásamt sögunni í viðkomandi handritum. Eina og sér megi lesa söguna að minnsta kosti á tvo mismunandi vegu: annaðhvort sem spennandi frásögn um ferðir og dvöl ungs manns í fjarlægum löndum til að ná settu marki og ávinna sér frægð og frama í leiðinni – eða sem frásögn um það, hvernig Guð stjórnar veröldinni og mönnunum, hvort sem þeir eru kristnir eður ei. Textasamhengið í GKS 2845 4to og í AM 557 4to styðji skilning sögunnar samkvæmt fyrrnefnda leshættinum, en textasamhengið í AM 657 c 4to, í AM 720 a VIII 4to og í Flateyjarbók styðji hins vegar skilning sögunnar samkvæmt síðarnefnda leshættinum.²⁶ Þessu andmælir Christian Carlsen og

for and What Did he Find? *Eiríks saga víðförla* as a *fornaldarsaga*“, *Conversions: Looking for Ideological Change in the Early Middle Ages*, ritstj. Leszek Štupecki og Rudolf Simek, *Studia Medievalia Septentrionalia* 23 (Vín: Fassbaender, 2013), 181.

- 23 Rosemary Power, „Journeys to the Otherworld in the Icelandic *Fornaldarsögur*“, 156–175.
- 24 David Ashurst, „Imagining Paradise“, *The Fantastic in Old Norse/Icelandic Literature. Sagas and the British Isles. Preprint Papers of The Thirteenth International Saga Conference, Durham and York 6th–12th August, 2006* I, ritstj. John McKinnell, David Ashurst et al. (Durham: The Centre for Medieval and Renaissance Studies, 2006), 71–80, einkum 78–79.
- 25 Christian Carlsen, *Visions of the Afterlife in Old Norse Literature*, einkum 95–100, 162–165, 170–175, 209–217.
- 26 Elise Kleivane, „Sagaene om Oddr og Eiríkr. Ei teksthistorisk tilnærming til to fornaldarsagaer“, *Fornaldarsagaerne. Myter og virkelighed. Studier i de oldlandske fornaldarsögur* Norðurlanda, ritstj. Agneta Ney, Ármann Jakobsson et al. (Kaupmannahöfn: Museum Tusulanums Forlag og Københavns Universitet, 2009), 38–45; Elise Kleivane, *Reproduksjon av norrøne tekstar i seinmellomalderen*, einkum 447–456.

segir skilning á *Eiríks söga víðförla* yfir handritageymdina hafinn; sennilegra virðist, að sagan hafi verið sett í efnislega sundurleitt textasamhengi, sökum þess að margvíslegar túlkanir á sögunni hafi þegar verið á kreiki, fremur en túlkun sögunnar verði reist á umhverfinu í handritunum.²⁷

Nokkrir fræðimenn hafa raunar veitt því eftirtekt, að *Eiríks saga víðförla* stendur fremst í Flateyjarbók,²⁸ nánar tiltekið er hún fremst af því efni, sem Jón Þórðarson, skrifari og ritstjóri fyrri hluta bókarinnar, færði í letur. Þar fyrir framan hefur Magnús Þórhallsson, skrifari og ritstjóri síðari hlutans, þó aukið við eftir á þremur blöðum, og þar á – svo og á upphaflega fremstu blaðsíðuna, sem Jón hafði skilið eftir auða – hefur Magnús skrifað formála og tíu dálka meðal annars með kvæðum, ættartölum og konungatali í Noregi; forsíða fyrsta blaðsins af blöðunum þremur, sem Magnús jók framan við handritið, er auð, en á baksíðu þess stendur einungis formálinn á síðunni miðri. Reyndar er ekki að undra, þótt þessari efnisskipan í Flateyjarbók hafi verið veitt eftirtekt, því að Jón Þórðarson skrifari/ritstjóri hefur bætt stuttum eftirmála við *Eiríks sögu víðförla*, þar sem hann gerir einmitt grein fyrir því, hvers vegna hann setti „þetta ævintýr fyrst í þessa bók“. Eftirmálinn hljóðar svo:

En því setti sá þetta ævintýr fyrst í þessa bók, er hana skrifaði, at hann vill, at hverr maðr viti þat, at ekki er traust trútt nema af Guði, því at þó at heiðnir menn fáí frægð mikla af sínum afreksverkum, þá er þat mikill munr, þá er þeir enda þetta hit stundliga líf, at þeir hafa þá tekit sitt verðkaup af orðlofi manna fyrir sinn frama, en eigu þá ván hegningar fyrir sín brot ok trúleysi, er þeir kunnu eigi skapara sinn. En hinir, sem Guði hafa unnat ok þar allt traust haft ok barizk fyrir frelsi heilagrar kristni, hafa þó af hinum vitrustum mǫnnum fengit meira lof, en þat at auk, at mest er, at þá er þeir hafa fram gengit um almenniligar dyrr dauðans, sem ekki hold má forðask, hafa þeir tekit sitt verðkaup, þat er at skilja eilíft ríki með allsvaldanda Guði utan enda sem þessi Eiríkr, sem nú var frá sagt.²⁹

27 Christian Carlsen, *Visions of the Afterlife in Old Norse Literature*, 52–53.

28 Sbr. Sverrir Jakobsson, „Austurvegspjóðir og íslensk heimsmýnd. Uppgjör við sagnfræðilega goðsögn“, *Skírnir* 179 (vor 2005): 94.

29 *Flateyjarbok. En Samling af norske Konge-Sagaer med indskudte mindre Fortællinger om Begivenheder i og udenfor Norge samt Annaler I*, [útg. Guðbrandur Vigfússon og C. R. Unger] (Kristjáníu: P. T. Mallings Forlagsboghandel, 1860), 35–36, stafsetn. samræmd hér.

Af þessum eftirmála og örstuttri klausu í konungatalinu í viðaukum Magnúsar Þórhallssonar fremst í bókinni – þar stendur, að Óláfr IV. Hákonarson (1370–1387) hafi verið konungur, „er sjá bók var skrifuð. Þá var liðit frá higatburð várs herra Jesú Kristí .m.ccc.lxxx. ok .vij. [þ.e. 1387] ár“³⁰ – dró Ólafur Halldórsson þá ályktun, að Flateyjarbók hefði upphaflega eingöngu átt að vera Ólafanna sögur, þ.e. *Óláfs saga Tryggvasonar* og *Óláfs saga helga Haraldssonar*, hefði bókin verið ætluð Óláfi IV. Hákonarsyni að gjöf og hefði *Eiríks saga víðförla* verið sett fremst í hana hinum unga konungi til ihugunar og eftirbreytni. En þegar lát konungs hefði frést til Íslands með vorskipum 1388, hefði verið hætt við að ljúka við bókina, Jón Þórðarson orðið atvinnulaus og farið til Noregs. Eigi ritunarárið 1387 því aðeins við hluta Jóns í bókinni.³¹

Þessari hugdettu Ólafs Halldórssonar var tekið fagnandi: Stefanie Würth gerir hana að sinni eigin í doktorsritgerð sinni um þætti Flateyjarbókar.³² Þá heldur Julia Zernack því fram, að heimsendisandrúmsloft hafi gripið um sig á Íslandi við fráfall Óláfs konungs IV. Hákonarsonar; muni Flateyjarbók vera eins konar minningabók („Gedenkbuch“) um norsku konungsaettina, sem hafi dáið út með Óláfi IV.,³³ og í eftirmála *Eiríks sögu víðförla* velti ritstjórinn fyrir sér sambandi heiðinna og kristinna hetja.³⁴ Elizabeth Ashman Rowe verður sömuleiðis tíðrætt um hið mikla áfall („a sad blow“), sem Íslendingar hafi orðið fyrir við fráfall Óláfs konungs IV. Hákonarsonar, og túlkar hún allt tilurðarferli Flateyjarbókar – hvernig bókin var upphaflega hugsuð og hvernig hún varð, þegar upp

30 Sama rit, 28, stafsetn. samræmd hér.

31 Ólafur Halldórsson, „Af uppruna Flateyjarbókar“, *Ný saga. Tímarit Sögufélags* 1 (1987): 84–86; endurpr. Ólafur Halldórsson, *Grettisfersla. Safn ritgerða eftir Ólaf Halldórsson gefið út á sjötugsafmæli hans 18. apríl 1990*, Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi, Rit 38 (Reykjavík: Stofnun Árna Magnússonar, 1990), 427–431.

32 Stefanie Würth, *Elemente des Erzählens. Die þættir der Flateyjarbók*, Beiträge zur nordischen Philologie 20 (Basel og Frankfurt am Main: Helbing & Lichtenhahn Verlag, 1991).

33 Julia Zernack, „Hyndlulíð, Flateyjarbók und die Vorgeschichte der Kalmarer Union“, *Skandinavistik* 29/2 (1999): 89–114, tilv. 97.

34 Julia Zernack, „Gests Erzählungen. Germanische Mythologie und der *ordo narrationis* in der isländischen Geschichtsschreibung des Spätmittelalters“, *Präsenz des Mythos. Konfigurationen einer Denkform in Mittelalter und Früher Neuzeit*, ritstj. Udo Friedrich og Bruno Quast, Trends in Medieval Philology 2 (Berlín og New York: Walter de Gruyter, 2004), 326–327.

var staðið – í ljósi ótímabærs andláts konungsins.³⁵ Loks mælir Elise Kleivane – með tilvísun til Rowe – með „etisk lesing“ *Eiríks sögu víðförla* í Flateyjarbók, og telur hún Jón Þórðarson hvetja til slíks skilnings í eftirmála sínum við söguna.³⁶ Sverrir Jakobsson segir hins vegar, að *Eiríks saga víðförla* í Flateyjarbók sé „inngangur að safninu“, gefi „ytri ramma utan um“ Noregskonungasöguna, sem sé „hin kristna heimsmynd“, án þess þó að hann útlísti það nánar.³⁷

Þessi hugmynd Ólafs Halldórssonar og þeirra, sem fetuðu í fótspor hans, er vissulega skemmtileg, en á henni eru þó miklir annmarkar. Þar að auki ristir jafn almennt orðalag og „etisk lesing“ of grunnt og bendir til þess, að dýpri merking *Eiríks sögu víðförla* hafi ekki komist til skila og ummæli Jóns Þórðarsonar í eftirmála sögunnar hafi ekki verið túlkuð með viðhlítandi hætti. Í eftirmála *Eiríks sögu víðförla* er nefnilega ekki fyrst og fremst vísað til Ólafanna, kristniboðskonunganna beggja, sem gæfi ástæðu til að ætla, að bókin hefði upphaflega átt að verða gjöf handa nafna þeirra Hákonarsyni; *Eiríks saga víðförla* og eftirmáli hennar hefur víðari skírskotun en það. Lykilorðin í eftirmálanum eru orðin „ekki er traust trútt nema af Guði“, enda er hnykkt á orðinu „traust“ í lýsingunni á þeim, sem barist hafa fyrir frelsi heilagrar kristni; þeir eru ekki einvörðungu sagðir hafa fengið meira lof en heiðingjarnir af hinum vitrustu mönnum, heldur hljóti þeir „eilíft ríki með allsvaldanda Guði utan enda“, sem sé mest um vert, eins og Eiríkr víðförli. Með öðrum orðum: á sama hátt og *Eiríks saga víðförla* er saga leitarinnar að Paradís, er sérhver saga – Noregsveldissagan Flateyjarbók eins og hver önnur saga – saga leitarinnar að Paradís, það er saga hjálpræðisins. Eftirmálinn hnykkir á þessu; hann er áminning til

35 Elizabeth Ashman Rowe, „Cultural Paternity in the Flateyjarbók Ólafs [sic] saga Tryggvasonar“, *Sagas and the Norwegian Experience. Sagaene og Noreg. 10th International Saga Conference, Trondheim, 3.–9. august 1997. Preprints* (Trondheim: Senter for middelalderstudier, [1997]), 561–571; endurpr. í aukinni gerð Elizabeth Ashman Rowe, „Cultural Paternity in the Flateyjarbók Ólafs saga Tryggvasonar“, *Alvissmál. Forschungen zur mittelalterlichen Kultur Skandinaviens* 8 (1998): 3–28; Elizabeth Ashman Rowe, „Origin Legends and Foundation Myths in Flateyjarbók“, *Old Norse Myths, Literature and Society. Proceedings of the 11th International Saga Conference, 2–7 July 2000, University of Sydney*, ritstj. Geraldine Barnes og Margaret Clunies Ross (Sydney, Australia: Centre for Medieval Studies, University of Sydney, 2000), 441–454, tilv. 452; Elizabeth Ashman Rowe, *The Development of Flateyjarbók*, einkum 22–27, 54–61, 192–199, 257–264, 343–347.

36 Elise Kleivane, „Sagaene om Oddr og Eiríkr“, 43–45, tilv. 44; sbr. Elise Kleivane, *Reproduksjon av norrøne tekstar i seinmellomalderen*, 219–221, 441–442.

37 Sverrir Jakobsson, „Austurvegspjóðir og islensk heimsmynd“, 93–94, tilv. 94.

sérhvers manns, að „traust trútt“ af Guði sé lykillinn að eilífu lífi – sjálfru hjálpræðinu.³⁸

Þar fyrir utan verða færð gild textafræðileg rök gegn því, að ritun Flateyjarbókar tengist á einhvern hátt Óláfi IV. Hákonarsyni og sviplegu fráfalli hans: Meðal annars bendir efnisval og efnisskipan í niðurlagi *Óláfs sögu helga* í Flateyjarbók til hins íslenska verkkaupa bókarinnar, Jóns Hákonarsonar í Víðidalstungu (1350–fyrir 1416), og nýjung í stafsetningu Magnúsar Þórhallssonar skrifara, táknun miðmyndarendingarinnar, bendir til jafneldris alls meginstofns hlutar Magnúsar, enda má minna á ummæli Magnúsar sjálfs um ritunarárið 1387.³⁹

Úr því að *Eiríks sögu víðförla* hefur verið valinn staður fremst í Flateyjarbók til að minna á hjálpræðissöguna, er ekki úr vegi að huga að því, hvort staðsetning sögunnar í hinum miðaldahandritunum fjórum beri vitni um sömu sögusýn.

AM 720 a VIII 4to er einungis brot tveggja blaða, sem upphaflega hafa verið samhangandi, m.ö.o. verið tvinn. Á fyrra blaðinu eru lokin á Mariújarstein og síðan upphaf *Eiríks sögu víðförla*, en á síðara blaðinu er brot úr *Lilju Eysteins Ásgrímssonar* (d. 1361 eða 1366).⁴⁰ Hvort fleira en eitt blað vantar framan við hið fyrra varðveitta, er óvíst; Mariújarsteinin, sem þar er skráð, er í annarri gerð en tvær varðveittar íslenskar miðaldagerðir hennar,⁴¹ svo að útreikningar um stærð upphafseyðunnar eru örðugir.

38 Sjá Kolbrún Haraldsdóttir, „Für welchen Empfänger wurde die Flateyjarbók ursprünglich konzipiert?“, 13–16.

39 Á yngra stigi – þ.e. frá árslokum 1390 – eru einvörðungu víðaukarnir fremst í bókinni (formálinn og dálkar 1–10) svo og viðbætur, sem standa fyrir aftan síðustu sögu meginstofns bókarinnar, *Hákonar sögu Hákonarsonar*, (dálkar 750–754 og 847–901 (l. 29)), og á enn yngra stigi – þ.e. frá árunum 1391–1394 – eru allra síðustu dálkarnir (dálkar 901 (l. 30)–905), sjá Kolbrún Haraldsdóttir, „Für welchen Empfänger wurde die Flateyjarbók ursprünglich konzipiert?“, 16–46.

40 Sjá Helle Jensen, „En Marialegende uden Maria“, *Opuscula* III, Bibliotheca Arnarnagana 29 (Kaupmannahöfn: Munksgaard, 1967), 272–277; *Eiríks saga víðförla*, útg. Helle Jensen, lxi; um jarsteinina sjá ennfremur Hans Schottmann, *Die isländische Mariendichtung. Untersuchungen zur volkssprachigen Mariendichtung des Mittelalters*, Münchner Germanistische Beiträge 9 (München: Wilhelm Fink Verlag, 1973), 407–413; sbr. Irene R. Kupferschmid, *Die altisländischen und altnorwegischen Marienmirakel II. Konkordanz und Handschriftenverzeichnis*, Münchner Nordistische Studien 17 (München: Herbert Utz Verlag, 2017), 31 ásamt tilv.

41 Sbr. *Mariu Saga. Legender om Jomfru Maria og hendes Jertegn. Efter gamle Haandskrifter*, útg. C. R. Unger, *Norrøne Skrifter af religiøst Indhold*, Det norske Oldskriftselskabs Samlinger 11–12, 14 og 16 (Kristjaníu: Brögger & Christie, 1871), 207–211, 1174–1176.

Efni Maríujarteinarinnar er vitrun konu á kyndilmessu (*purificatio sanctae Mariae*), að hún skuli við messu ganga með kerti sitt til altaris, sem Kristur þjónar fyrir, en hún tregðast við. Boðskapur jarteinarinnar er augljós: Menntaki *lumen ad revelationem gentium* („ljós til opinberunar heiðingjum“) – hjálpræðið „fyrirbúið í auglýningu“,⁴² en tregðist ekki við, og þeim verður ríkulega launað. Maríujarteinin og *Eiríks saga víðförla* væru dæmigert inngangsefni miðaldabóka. Hvort þeim hefur verið skipað fremst niður í handritinu, sem AM 720 a VIII 4to er leifar af, með öðrum orðum hvort tvínið hefur verið til dæmis 2. og 7. blað í fyrsta kveri handritsins, verður að vísu hvorki sannað né afsannað, en hlýtur þó að teljast afar líklegt: Textinn, sem vantar framan á Maríujarteinina, ætti varla að hafa fyllt meira en eina blaðsíðu, sé tekið mið af texta varðveittu gerðanna tveggja, en forsíða fyrsta blaðs kversins/handritsins hefði þá verið auð, og textinn í eyðunni milli blaðanna beggja, sem vantar af *Eiríks sögu víðförla* (um það bil sjö blaðsíður og sjö línur) og *Lilju* (tæplega ein blaðsíða), mundi einmitt nokkuð nákvæmlega fylla átta blaðsíður, það er fjögur blöð.⁴³

AM 557 4to, Skálholtsbók, er sögubók, sem telur nú 48 blöð í átta kverum og geymir eftirfarandi 12 sögur og þætti, flestar óheilar, í þessari röð: *Valdimars sögu*, *Gunnlaugs sögu*, *Hallfreðar sögu*, *Hrafns sögu Sveinbjarnarsonar*, *Eiríks sögu rauða*, *Rognvalds þátt ok Rauðs*, *Dámusta sögu*, *Hróa þátt heimiska*, *Eiríks sögu víðförla*, *Stúfs þátt*, *Karls þátt vesala* og *Sveinka þátt*. Stefán Karlsson hefur greint rithöndina á AM 557 4to og telur hana vera hönd Ólafs Loftssonar (d. 1457–1459), sonar Lofts ríka Guttormssonar (um 1375–1432); Stefán ályktar það af skrifarlíkendum handritsins og sex bréfa frá árunum 1420–1449 með hendi, sem hann eignar Ólafi.⁴⁴ Lasse Mårtensson hyggur hins vegar – reyndar á heldur veikum forsendum –, að skrifarar AM 557 4to hafi verið tveir,⁴⁵ annar þeirra þá væntanlega

42 Sbr. *Biblíja. Það er heilög ritning. Þýðing úr frummálunum*, Lúkasar guðspjall 2,29–32 (Reykjavík: Hið íslenska biblíufélag, 1957), 1069.

43 Sbr. Elise Kleivane, *Reproduksjon av norrøne tekstar i seinmellomalderen*, 248–250.

44 Stefán Karlsson, „Ritun Reykjavíjarbók. Excursus: Bókagerð bændu“, 137–138; endurpr. með „Eftirmála“ Stefán Karlsson, *Stafkrókar*, 325; Stefán Karlsson, „Íslensk bókagerð á miðöldum“, 290–291; endurpr. Stefán Karlsson, *Stafkrókar*, 235–236. – Stefán Karlsson, op. cit., hyggur AM 162 C fol. vera með sömu hendi – handrit, sem telur 11 stök blöð og geymir brot úr *Ljósvetninga sögu*, *Vápnfirðinga sögu*, *Droplaugarsona sögu*, *Fimboga sögu ramma*, *Þorsteins þætti stangarhoggs* og *Sáluss sögu ok Nikanórs*.

45 Lasse Mårtensson, *AM 557 4to. Studier i en isländsk samlingshandskrift från 1400-talet*, Akademisk avhandling för avläggande av filosofie doktorsexamen vid Uppsala universitet

Ólafur Loftsson.⁴⁶ Á hinn bóginn hefur Lasse Mårtensson fært sterk handritafræðileg (kóðikólógísk), rithandarleg (paleógrafísk) og stafsetningarleg rök fyrir því, að áttunda og síðasta kverið í handritinu, þ.e. frá og með *Hróa þætti heimska* og *Eiríks sögu víðförla*, hafi upphaflega staðið í upphafi handritsins og verið fyrir skrifað en sögurnar, sem nú standa fremst, en þó hafi þetta upphaflega upphafskver ekki staðið beint á undan sögunum, sem nú standa fremst, með öðrum orðum þær fylgdu „dock inte i direkt anslutning“.⁴⁷ Engu að síður hefur *Hróa þáttur heimska* – frásögnin af kaupmanninum, sem kemur í bæinn og lætur blekkjast⁴⁸ – af kóðikólógískum ástæðum ekki getað staðið fremst í kveri.⁴⁹ Sýnast því tveir kostir fyrir hendi: Annaðhvort hefur heilt kver, sem endaði á upphafi *Hróa þáttar heimska*, en með ella óþekktu efni, glatast framan af handritinu og síðan tekið við kverið með *Hróa þætti heimska*, *Eiríks sögu víðförla* o.s.frv., það er nú 8. kver. Ellegar núverandi 8. kver hefur upphaflega hafist með liðlega hálftrar blaðsíðu óþekktu upphafsefni og síðan *Eiríks sögu víðförla*, en *Hróa þáttur heimska* hefur hins vegar staðið í framhaldi af *Sveinka þætti* aftast í kverinu, enda kynnu fyrstu tvö blöð núverandi 8. kvers allt eins að hafa verið brotin á þann veg, að þau hefðu lent aftast. – Ástand handritsins er

(Uppsölum: Institutionen för nordiska språk, 2007 [bráðabirgðaútgáfa]), 18–27, 160, 199–204, 217–218; Lasse Mårtensson, *Studier i AM 557 4to. Kodikologisk, grafonomisk och ortografisk undersökning av en isländsk sammelhandskrift från 1400-talet*, Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum, Rit 80 (Reykjavík: Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum, 2011), 27–38, 202, 249–256, 297–298.

- 46 Sá munur á skrift og handarlagi, sem greina má milli einstakra hluta handritsins, verður best skýrður með allnokkru miseldri hlutanna, enda skriftin sumpart viðvaningsleg og letur misstórt.
- 47 Lasse Mårtensson, *AM 557 4to*, 204–209, 215–218, tilv. 209; Lasse Mårtensson, *Studier i AM 557 4to*, 256–262, 294–298, tilv. 262.
- 48 Hliðstæðar frásagnir eru meðal annars í *Þúsund og einni nótt*. Sjá *The Arna-Magnæan Manuscript 557 4to, containing inter alia the History of the first Discovery of America*, útg. Dag Strömbäck, *Corpus codicum islandicorum medii aevi* 13 (Kaupmannahöfn: Ejnar Munksgaard, 1940), 19–20; Dag Strömbäck, „En orientalsk saga i fornnordisk dräkt“, *Donum Grapeanum. Festskrift tillägnad överbibliotekarien Anders Grape på sextiofemårsdagen den 7 mars 1945. Med bidrag av forna och nuvarande tjänstemän vid Uppsala Universitetsbibliotek*, Acta Bibliothecae R. Universitatis Upsaliensis 5 (Uppsölum: Almqvist & Wiksells boktryckeri, 1945), 408–444.
- 49 Af upphafi *Hróa þáttar heimska* vantar um það bil eitt og hálf blað, sbr. Lasse Mårtensson, *AM 557 4to*, 48–51, 68; Lasse Mårtensson, *Studier i AM 557 4to*, 62–64, 83. Þar af leiðandi hefur 1. blað 8. kvers (= 41. blað), sem hefst í miðjum þættinum, ekki getað verið upphafsblað upphafskversins.

nú þann veg farið, að ekkert verður fullyrt um stöðu *Eiríks sögu víðförla* í handritinu nema það, að sagan hefur staðið þar framarlega.

AM 657 c 4to er elsta handritið, sem geymir *Eiríks sögu víðförla*, og er annað af tveimur miðaldahandritum, sem varðveita söguna heila. AM 657 c 4to er nú 51 blað með eftirtöldum sögum í þessari röð: *Mikjál's sögu höfuðengils*, *Mariú sögu egypzku* (gerð II), *Eiríks sögu víðförla* og *Guðmundar sögu byskups* (*Guðmundar sögu B*, þ.e. svokallaðri miðsögu), en framan af *Mikjál's sögu höfuðengils* hafa glatast að minnsta kosti 15 blöð, og eins eru fleiri eyður í *Guðmundar sögu byskups*.⁵⁰ – Í *Mikjál's sögu höfuðengils* eftir Berg Sökkason ábóta (d. um 1350) segir meðal annars frá falli Lucifers og væntanlegri viðureign Mikjál's við djöfulinn á dómsdegi, og eru tilfærð allnokkur *exempla* (úr *Vitae Patrum*, *Duggals leiðslu*, *Karlamagnúss sögu* o.fl.) til vitnis um það, að góður engill Guðs og illur engill fjandans fylgi hverjum manni og að Mikjáll fylgi sálum réttlátra til eilífra fagnaða himnaríkis.⁵¹ – Í *Mariú sögu egypzku* segir frá bersyndugu portkonunni Mariú, sem iðrast sárlega og gerist meinlæta- og einsetukona, og sömuleiðis segir þar frá sjálfumgláða prestinum Zósímasi, sem bætir ráð sitt og fyllist auðmýkt

50 Fremst í AM 657 c 4to er bætt við seðli með eftirfarandi upplýsingum Árna Magnússonar um innihald og uppruna handritsins: „Aptan af Sögu Michaelis höfudeingils. Af Maria Ægyptiacá hinni bersyndugu. Af Eiríki víðförla. Guðmundar biskups Saga. fra Jone Einarssyne. Framanvid var *Vilhialms Siods saga* defect, sem reverá eigi heyrer til þessarrar bokar, og er þar fyrer utan med miklu nyrre skrift. Tök eg hana því i burtu.“ *Vef. Árni Magnússon*, „Seðill“, AM 657 c 4to, 01, Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab, Københavns Universitet, <http://digitalesamlinger.hum.ku.dk/Home/Details/136730>, sótt 28. mars 2019. – Jón þessi Einarsson er að öllum líkindum Jón Einarsson (um 1674–1707), sem var fyrst konrektor og rektor í Skálholti og síðan konrektor á Hólum, sjá nánar *Eiríks saga víðförla*, útg. Helle Jensen, clxxvii–clxxxix.

51 *Heilagra Manna Sögur. Fortællinger og Legender om hellige Mænd og Kvinder. Efter gamle Haandskrifter I*, útg. C. R. Unger (Kristjáníu: B. M. Bentzen, 1877), 676–716; um *Mikjál's sögu höfuðengils* og heimildir hennar sjá Christine Fell, „Berg Sökkason's *Michael's Saga* and its Sources“, *Saga-Book of the Viking Society* 16 (1962–1965): 354–371; Ole Widding, „St Michele at Gargano. As seen from Iceland“, *Analecta Romana Instituti Danici* 13 (1984): 77–83; sjá enn fremur Tue Gad, „Mikael“, *Kulturbistorisk leksikon for nordisk middelalder fra vikingetid til reformationstid XI*, ritstj. Georg Rona og Allan Karker (Kaupmannahöfn: Rosenkilde og Bagger, 1966), 616–620; Kirsten Wolf, *The Legends of the Saints in Old Norse-Icelandic Prose*, Toronto Old Norse and Icelandic Series 6 (Toronto, Buffalo og Lundúnum: University of Toronto Press, 2013), 259–262 ásamt tilv. – Elise Kleivane dregur í efa, að tilvísun til „bróður Sökkasonar“ í eftirmála *Mikjál's sögu* í AM 657 a–b 4to beri að túlka sem tilvísun til höfundar sögunnar, án þess þó að hún styðji efasemdir sínar sannferandi rökum; sbr. Elise Kleivane, *Reproduksjon av norrøne tekstar i seinmellomalderen*, 163–164.

eftir fundi við Maríu.⁵² Sagan er *vita contemplativa*, þar sem lögð er áhersla á gildi iðrunarinnar til að öðlast eilíft líf. – Þá tekur við *Eiríks saga víðförla* í handritinu og loks meginsagan, *Guðmundar saga byskups*.⁵³ – *Mikjálss saga hófuðengils*, *Mariú saga egypzku* og *Eiríks saga víðförla* eru dæmigerðar inngangssögur miðaldabóka; með þeim er *vita* byskupsins sett í víðeigandi ramma hjálpræðissögunnar.

GKS 2845 4to telur nú 73 blöð í tíu kverum og geymir níu sögur og þætti, þar af fjórar óheilar, en ætla má, að að minnsta kosti 39 blöð hafi glatast.⁵⁴ Sögunnar og þættirnir eru eftirfarandi í þessari röð: 1. *Bandamanna saga*, 2. *Norna-Gests þátr*, 3. *Orms þátr Stórolfssonar*, 4. *Rauðúlfs þátr*, 5. *Hálfs saga ok Hálfsrekka*, 6. *Göngu-Hrólfs saga*, 7. *Yngvars saga víðförla*, 8. *Eiríks saga víðförla* og 9. *Heiðreks saga* – með öðrum orðum, *Eiríks saga víðförla* er hin áttunda í röðinni í handritinu. Jón Helgason hefur á hinn bóginn sýnt fram á það, að allt eins er líklegt, að handritið hafi upphaflega hafist með *Yngvars sögu víðförla*, *Eiríks sögu víðförla* og *Heiðreks sögu*, en þar á eftir hafi staðið sögunnar og þættirnir sex, sem nú standa fremst; þar með séu í réttri röð þær sögur/þættir, sem skrifaðar eru með einni og sömu hendi (sögur/þættir 1–4 og 7–9), en ekki aðskildar af annarri hendi eins og nú er raunin. Upphaf *Bandamanna sögu* og upphaf *Yngvars sögu víðförla* séu einu staðirnir í handritinu, þar sem saman fari byrjun kvers og byrjun sögu, en bókbandið sé yngri en handritið, sem beri þess merki að hafa verið notað allengi óbundið. Handritið hafi ekki verið bundið inn fyrr en eftir að úr því tapaðist, og þess vegna sé engan veginn víst, að hlutar handritsins tveir, A (númer 1–6) og B (númer 7–9), hafi verið bundnir inn í réttri röð.⁵⁵ Þar við má bæta, að upphaf *Bandamanna sögu* á núverandi blaði 1r er sérstaklega auðkennt með eins konar bókamerki – það er með flipa, sem skorinn hefur verið af á neðri spássíu og brugðið hefur verið gegnum göt, en flipinn er nú týndur. Á sama hátt er upphaf nýs þáttar eða nýrrar sögu

52 *Heilagra Manna Sögur I, Mariú Saga Egypzku II*, 495–509, sbr. xiv, 482–495 (gerð I), 510–512 (skinnblaðið AM 238 I fol.); sjá ennfremur *Heilagra meylla sögur*, útg. Kirsten Wolf, Íslensk trúarrit 1 (Reykjavík: Bókmenntafræðistofnun Háskóla Íslands, 2003), xxxi–xxxiii, 25–39 (gerð I), 156–158 ásamt tilv.; Kirsten Wolf, *The Legends of the Saints in Old Norse-Icelandic Prose*, 245–248 ásamt tilv.

53 Um *Guðmundar sögu byskups* sjá Stefán Karlsson, „Guðmundar sögur biskups“, *Medieval Scandinavia. An Encyclopedia*, ritstj. Phillip Pulsiano, Kirsten Wolf et al. (New York og Lundúnum: Garland Publishing, 1993), 245–246 ásamt tilv.

54 *The Saga Manuscript 2845, 4to*, útg. Jón Helgason, v–vi.

55 Sama rit, vi–ix.

auðkennt á öðrum stöðum í handritinu, og sér þess stað á fol. 13, 19, 39, 59 og 61. Kann þessi afskorni flipi af núverandi fyrsta blaði handritsins og um leið upphafsblaði *Bandamanna sögu* að benda til þess, að *Bandamanna saga* hafi í öndverðu ekki staðið fremst í handritinu, enda væri þar engin þörf á slíku bókamerki.⁵⁶ – Textinn, sem handritið hefur samkvæmt þessu byrjað á, *Yngvars saga víðfjrla*, segir fyrst í eins konar forsögu (*prologus*) frá þriggja kynslóða ófriði Eiríks sigursæla Svíakonungs og afkomenda hans, en í þriðju kynslóðinni nást sættir fyrir tilstuðlan Yngvars Eymundarsonar og frænda hans Qnundar, sonar Óláfs konungs Eiríkssonar. Meginefni sögunnar er þó frásögn af ferð Yngvars upp eftir hinni mestu á af þeim þremur ám, sem falla austan um Garðaríki, að upptökunum á enda heims.⁵⁷ Á heimleiðinni deyr Yngvarr úr sótt ásamt miklum hluta föruneysis síns, en öðlast sáluhjálp.⁵⁸ Loks er hann lýstur heilagur að nýreistri kirkju í landinu handan Garðaríkis, sem hefur látið kristnast fyrir hans atbeina og – að honum látnum – fyrir atbeina sonar hans, enda er meira „verð fyrir Guði staðfesti réttar trúar ok vani“⁵⁹ heilagrar ástar en dýrð jarteikna“,⁶⁰ eins og staðfesti trúar Yngvars og heilög ást hans við Guð hefur sýnt. Í sögunni er með öðrum orðum lögð höfuðáhersla á fyrirgefninguna og staðfesti réttar trúar til að öðlast eilíft líf og meira að segja heilagleika. – Síðan tekur við *Eiríks saga víðfjrla* í handritinu og þá sögurnar hver af annarri. – Upphafssögurnar tvær, *Yngvars saga víðfjrla* og *Eiríks saga víðfjrla*, sagan af leiðangrinum suður og austur á enda heims og saga leitarinnar að Paradís, eru verðugar upphafssögur miðaldabókar; þar segir, hvernig menn mega hjálpast til eilífs lífs.

56 Sbr. Elise Kleivane, *Reproduksjon av norrøne tekstar i seinmellomalderen*, 271–272; ennfremur *The Saga Manuscript 2845, 4to*, útg. Jón Helgason, ix.

57 Sbr. *Yngvars saga víðfjrla. Jámte ett bihang om Ingvarsinskrifterna*, útg. Emil Olson, Samfund til Udgivelse af Gammel Nordisk Litteratur 39 (Kaupmannahöfn: S. L. Møllers bogtrykkeri, 1912), 18.

58 Sbr. sama rit, 24, 27–30.

59 vani] *svo* C (= AM 343 c 4to), ván D (= Rask 31), ÷ B (= GKS 2845 4to), *eyða* í A (= AM 343 a 4to); um handrit sögunnar og stemma sjá *Yngvars saga víðfjrla*, útg. Emil Olson, i–xxiv; Jón Helgason, „Til Yngvars sagas overlevering“, *Opuscula* I, Bibliotheca Arnarnagnæana 20 (Kaupmannahöfn: Einar Munksgaard, 1960), 176–178.

60 *Yngvars saga víðfjrla*, útg. Emil Olson, 42–46, tilv. orð 46, stafsetn. samræmd hér; sbr. ennfremur sama rit, „Inledning“, lxxxv–lxxxvi.

4. Niðurstöður

Að lokum skal hnykkt á meginatriðum undanfarandi athugunar. Ætla má, að ekki ráði því tilviljun, að *Eiríks saga víðförla* var skráð í miðalda-handritin fimm og henni var skipað þar niður í handritunum sem raun ber vitni:

Í GKS 1005 fol., Flateyjarbók, sem geymir *Eiríks sögu víðförla* heila, segist skrifari/ritstjóri Flateyjarbókar í eftirmála við söguna hafa sett hana fremst í bókina til að minna á, að „ekki er traust trútt nema af Guði“ og það sé lykillinn að eilífu lífi, sjálfu hjálpræðinu. Þar af má álykta, að á sama hátt og *Eiríks saga víðförla* er saga leitarinnar að Paradís, er sérhver saga – Noregsveldissagan Flateyjarbók eins og hver önnur saga – saga leitarinnar að Paradís, saga hjálpræðisins. *Eiríks sögu víðförla* hefur því verið valinn staður fremst í Flateyjarbók til að minna á hjálpræðissöguna.

AM 720 a VIII 4to er einungis brot tveggja upphaflega samhangandi blaða, þ.e. tvinn – á fyrra blaðinu eru lokin á Mariújarstein og síðan upphaf *Eiríks sögu víðförla*, en á síðara blaðinu er brot úr *Lilju*. Mariújarsteinin og *Eiríks saga víðförla* væru dæmigert inngangsefni miðaldabóka. Hvort þeim hefur verið skipað fremst niður í handritinu, sem AM 720 a VIII 4to er leifar af, m.ö.o. hvort tvinnið hefur verið 2. og 7. blað í fyrsta kveri handritsins, verður hvorki sannað né afsannað, en hlýtur þó að teljast afar líklegt: Textinn, sem vantar framan á Mariújarsteinina, ætti að hafa fyllt u.þ.b. eina blaðsíðu, en forsíða fyrsta blaðs kversins/handritsins hefði þá verið auð, og textinn í eyðunni milli blaðanna beggja, sem vantar af *Eiríks sögu víðförla* og *Lilju*, mundi einmitt fylla samtals átta blaðsíður, þ.e. fjögur blöð. Líkur benda því til þess, að AM 720 a VIII 4to hafi upphaflega hafist með Mariújarsteininni og *Eiríks sögu víðförla*.

AM 557 4to, Skálholtsbók, geymir nú í átta kverum eftirfarandi 12 sögur og þætti, flestar óheilar, í þessari röð: *Valdimars sögu*, *Gunnlaugs sögu*, *Hallfreðar sögu*, *Hrafns sögu Sveinbjarnarsonar*, *Eiríks sögu rauða*, *Rognvalds þátt ok Rauðs*, *Dámusta sögu*, *Hróa þátt heimiska*, *Eiríks sögu víðförla*, *Stúfs þátt*, *Karls þátt vesala* og *Sveinka þátt*. Færð hafa verið sterk handritafræðileg, rithandarleg og stafsetningarleg rök fyrir því, að áttunda og síðasta kver handritsins, þ.e. frá og með *Hróa þætti heimiska* og *Eiríks sögu víðförla*, hafi í öndverðu verið í upphafi handritsins og verið fyrir skrifað en sögunnar, sem nú standa fremst. *Hróa þátt heimiska* hefur af kóðikólóg-

ískum ástæðum ekki getað staðið fremst í kveri. Annaðhvort hefur heilt kver, sem endaði á upphafi *Hróa þáttar heimska*, en með ella óþekktu efni, glatast framan af handritinu og síðan tekið við núverandi áttunda kver. Ellegar núverandi áttunda kver hefur upphaflega verið fremst og hafist með liðlega hálftrar blaðsíðu óþekktu upphafsefni og síðan *Eiríks sögu víðförla*, en *Hróa þáttar heimska* hefði þá staðið á eftir *Sveinka þætti* aftast í kverinu, enda kynnu tvö fyrstu blöð núverandi áttunda kvers allt eins að hafa verið brotin á þann veg, að þau lentu aftast. *Eiríks saga víðförla* hefur því í öndverðu annaðhvort staðið framarlega eða nánast fremst í handritinu.

AM 657 c 4to geymir eftirfarandi sögur í þessari röð: *Mikjál's sögu höfuðengils* (vantar framan af a.m.k. 15 blöð), *Mariú sögu egypzku* (gerð II), *Eiríks sögu víðförla* (heil) og *Guðmundar sögu byskups* (B-gerð, óheil). – *Mikjál's saga höfuðengils*, *Mariú saga egypzku* og *Eiríks saga víðförla* eru dæmigerðar inngangssögur miðaldabóka; með þeim er *vita* byskupsins sett í viðeigandi ramma hjálpræðissögunnar.

Á GKS 2845 4to eru níu sögur og þættir, þar af fjórar óheilar, í þessari röð: 1. *Bandamanna saga*, 2. *Norna-Gests þáttur*, 3. *Orms þáttur Stórolfssonar*, 4. *Rauðúlfs þáttur*, 5. *Hálfs saga ok Hálfsrekka*, 6. *Göngu-Hrólfs saga*, 7. *Yngvars saga víðförla*, 8. *Eiríks saga víðförla*, 9. *Heiðreks saga*. Sýnt hefur verið fram á, að handritið mun upphaflega allt eins hafa hafist með *Yngvars sögu víðförla*, *Eiríks sögu víðförla* og *Heiðreks sögu*, en þar á eftir hafi fylgt sögurnar og þættirnir, sem nú standa fremst, enda eru þá í rétttri röð þær sögur/þættir, sem skrifaðar eru með einni og sömu hendi (1–4 og 7–9). Upphaf *Bandamanna sögu* og upphaf *Yngvars sögu víðförla* eru einu staðirnir í handritinu, þar sem saman fer byrjun kvers og byrjun sögu, en bókbandið er yngra en handritið, sem hefur verið notað allengi óbundið. Hlutar handritsins tveir, A (1–6) og B (7–9), hafa því að öllum líkindum ekki verið bundnir inn í rétttri röð. Upphaf *Bandamanna sögu* er í handritinu auðkennt með eins konar bókamerki, sem bendir sömuleiðis til þess, að sú saga hafi í öndverðu ekki staðið fremst. Samkvæmt þessu munu upphafssögur handritsins hafa verið *Yngvars saga víðförla* og *Eiríks saga víðförla*, sagan af leiðangrinum austur á enda heims og saga leitarinnar að Paradís. Í sögunum segir, hvernig menn mega hjálpast til eilífs lífs, og eru þær því verðugar upphafssögur miðaldabókar.

Niðurstaðan af þessari athugun á miðaldahandritunum fimm er því sú, að *Eiríks saga víðförla* hefur ekki verið skráð í handritin fimm til uppfyll-

ingar, heldur hefur hún verið tekin í þau og henni valinn staður í inngangi þeirra – flestra ef ekki allra – til þess að fella það, sem á eftir kemur, inn í ramma hjálpræðissögunnar.

HEIMILDIR

HANDRIT

Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum, Reykjavík

AM 162 C fol.
 AM 343 a 4to
 AM 346 I 4to
 AM 557 4to (Skálholtsbók)
 AM 657 c 4to
 AM 720 a VIII 4to
 GKS 1005 fol. (Flateyjarbók)
 GKS 2845 4to

Den Arnemagnæanske Samling, Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab, Københavns Universitet, Kaupmannahöfn

AM 238 I fol.
 AM 343 c 4to
 AM 657 a–b 4to
 Rask 31

FRUMHEIMILDIR

- Biblia. Það er heilög ritning. Þýðing úr frummálunum.* Reykjavík: Hið íslenska bibliufélag, 1957.
- Eiríks saga víðförla.* Útg. Helle Jensen. Editiones Arnemagnæanæ B 29. Kaupmannahöfn: C. A. Reitzels forlag, 1983.
- Flateyjarbok. En Samling af norske Konge-Sagaer med indskudte mindre Fortællinger om Begivenheder i og udenfor Norge samt Annaler I.* [Útg. Guðbrandur Vigfússon og C. R. Unger]. Kristjáníu: P. T. Mallings Forlagsboghandel, 1860.
- Fornaldar Sögur Nordrlanda eptir gömlum handritum I–III.* Útg. C. C. Rafn. Kaupmannahöfn: Popp, 1829–1830.
- Hálfs saga ok Hálfsrekka.* Útg. Hubert Seelow. Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi, Rit 20. Reykjavík: Stofnun Árna Magnússonar, 1981.
- Heilagra Manna Sögur. Fortællinger og Legender om hellige Mænd og Kvinder. Efter gamle Haands[k]rifter I.* Útg. C. R. Unger. Kristjáníu: B. M. Bentzen, 1877.
- Heilagra meylla sögur.* Útg. Kirsten Wolf. Íslensk trúarrit 1. Reykjavík: Bókmenntafræðistofnun Háskóla Íslands, 2003.

- Mariu Saga. Legender om Jomfru Maria og hendes Jertegn. Efter gamle Haandskrifter.* Útg. C. R. Unger. *Norrøne Skrifter af religiøst Indhold. Det norske Oldskriftselskabs Samlinger* 11–12, 14 og 16. Kristjaniú: Brögger & Christie, 1871.
- The Arna-Magnæan Manuscript 557 4to, containing inter alia the History of the first Discovery of America.* Útg. Dag Strömbäck. *Corpus codicum islandicorum medii aevi* 13. Kaupmannahöfn: Ejnar Munksgaard, 1940.
- The Saga Manuscript 2845, 4to in the Old Royal Collection in the Royal Library of Copenhagen.* Útg. Jón Helgason. *Manuscripta Islandica* 2. Kaupmannahöfn: Ejnar Munksgaard, 1955.
- Yngvars saga víðförla. Jámte ett bihang om Ingvarsinskrifterna.* Útg. Emil Olson. *Samfund til Udgivelse af Gammel Nordisk Litteratur* 39. Kaupmannahöfn: S. L. Møllers bogtrykkeri, 1912.

FRÆÐIRIT

- Ashurst, David. „Imagining Paradise“. *The Fantastic in Old Norse/Icelandic Literature. Sagas and the British Isles. Preprint Papers of The Thirteenth International Saga Conference, Durham and York 6th–12th August, 2006* 1, ritstj. John McKinnell, David Ashurst et al. Durham: The Centre for Medieval and Renaissance Studies, 2006, 71–80.
- Bauer, Alessia. „Fremd und Eigen in der *Eiríks saga víðförla*: die Umkehrung der Erzählperspektive“. *Hvanndalir – Beiträge zur europäischen Altertumskunde und mediävistischen Literaturwissenschaft. Festschrift für Wilhelm Heizmann*, ritstj. Alessia Bauer und Alexandra Pesch. *Reallexikon der germanischen Altertumskunde – Ergänzungsbände* 106. Berlín og Boston: De Gruyter, 2018, 3–17.
- Carlsen, Christian. *Visions of the Afterlife in Old Norse Literature*. *Bibliotheca Nordica* 8. Ósló: Novus forlag, 2015.
- Ehlers, Joachim. „Historiographische Literatur“. *Europäisches Hochmittelalter*, ritstj. Henning Krauß. *Neues Handbuch der Literaturwissenschaft* 7. Wiesbaden: Akademische Verlagsgesellschaft Athenaion, 1981, 425–460.
- Einar G. Pétursson. „Einn atburður og leiðsla um Ódáinsakur, leiðsla Drycthelms eða CI. æventýri í safni Gerings“. *Gripla* 4 (1980): 138–165; endurpr. Einar G. Pétursson. *Hulín pláss. Ritgerðasafn gefið út í tilefni sjötugsafmælis höfundar 25. júlí 2011*. *Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum*, Rit 79. Reykjavík: Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum, 2011, 31–58.
- Fell, Christine. „Berg Sokkason’s *Michaels Saga* and its Sources“. *Saga-Book of the Viking Society* 16 (1962–1965): 354–371.
- Gad, Tue. „Mikael“. *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder fra vikingetid til reformationstid* XI, ritstj. Georg Rona og Allan Karker. Kaupmannahöfn: Rosenkilde og Bagger, 1966, 616–620.

- Goetz, Hans-Werner. „Die ‚Geschichte‘ im Wissenschaftssystem des Mittelalters“. Franz-Josef Schmale. *Funktion und Formen mittelalterlicher Geschichtsschreibung. Eine Einführung*. Mit einem Beitrag von Hans-Werner Goetz. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1985, 165–213.
- . *Geschichtsschreibung und Geschichtsbewußtsein im hohen Mittelalter*. Orbis mediaevalis, Vorstellungswelten des Mittelalters 1. Berlín: Akademie Verlag, 1999.
- Grundmann, Herbert. *Geschichtsschreibung im Mittelalter. Gattungen – Epochen – Eigenart*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1965.
- Heizmann, W[ilhelm]. „Ódáinsakr und Glæsisvellir“. *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde XXI*. Berlín og New York: Walter de Gruyter, 2002, 527–533.
- Hermann Pálsson. „Towards a Definition of *fornaldarsögur*“. *Fourth International Saga Conference, München, July 30th–August 4th, 1979*. München: Institut für Nordische Philologie der Universität München, 1979, 2–18 [hver fyrirlestur sér um blaðsíðutal].
- J[akob] B[enediktsson]. „Ævintýri“, merking 2. *Hugtök og heiti í bókmenntafræði*, ritstj. Jakob Benediktsson. Reykjavík: Bókmenntafræðistofnun Háskóla Íslands og Mál og menning, 1983, 315.
- Jensen, Helle. „Eiríks saga víðförla“. *Medieval Scandinavia. An Encyclopedia*, ritstj. Phillip Pulsiano, Kirsten Wolf et al. New York og Lundúnum: Garland Publishing, 1993, 160–161.
- . „Eiríks saga víðförla: Appendix 3“. *The Sixth International Saga Conference 28. 7.–2. 8. 1985. Workshop Papers I*. Kaupmannahöfn: Det arnamagnæanske Institut, Københavns Universitet, [1985], 499–512.
- . „En Marialegende uden Maria“. *Opuscula III*. Bibliotheca Arnarnagnæana 29. Kaupmannahöfn: Munksgaard, 1967, 272–277.
- Jón Helgason. „Til Yngvars sagas overlevering“. *Opuscula I*. Bibliotheca Arnarnagnæana 20. Kaupmannahöfn: Ejnar Munksgaard, 1960, 176–178.
- Kaiper, Anna. „What Was he Looking for and What Did he Find? *Eiríks saga víðförla* as a *fornaldarsaga*“. *Conversions: Looking for Ideological Change in the Early Middle Ages*, ritstj. Leszek Stupecki og Rudolf Simek. *Studia Mediaevalia Septentrionalia* 23. Vín: Fassbaender, 2013, 179–186.
- Kleivane, Elise. *Reproduksjon av norrøne tekstar i seinmellomalderen. Variasjon i Eiríks saga víðförla*. Avhandling for graden ph.d. Ósló: Institutt for lingvistiske og nordiske studium, Det humanistiske fakultet, Universitetet i Oslo, 2010.
- . „Sagaene om Oddr og Eiríkr. Ei teksthistorisk tilnærming til to fornaldersagaer“. *Fornaldarsagaerne. Myter og virkelighed. Studier i de oldislandske fornaldarsögur Norðurlanda*, ritstj. Agneta Ney, Ármann Jakobsson et al. Kaupmannahöfn: Museum Tusulanums Forlag og Københavns Universitet, 2009, 27–47.
- Kolbrún Haraldsdóttir. „Für welchen Empfänger wurde die Flateyjarbók ursprünglich konzipiert?“. *Opuscula XIII*, ritstj. Britta Olrik Frederiksen og Jonna

- Louis-Jensen. *Bibliotheca Arnarnagnæana* 47. Kaupmannahöfn: Museum Tusculanum Press, 2010, 1–53.
- Kuldkepp, Mart. „A Study in Distance: Travel and Holiness in *Eiríks saga rauða* and *Eireks saga víðförla*“. *Storied and Supernatural Places. Studies in Spatial and Social Dimensions of Folklore and Sagas*, ritstj. Ülo Valk og Daniel Sävborg. *Studia Fennica Folkloristica* 23. Helsinki: Finnish Literature Society, SKS, 2018, 206–219.
- Kupferschmied, Irene R. *Die altisländischen und altnorwegischen Marienmirakel II. Konkordanz und Handschriftenverzeichnis*. Münchner Nordistische Studien 17. München: Herbert Utz Verlag, 2017.
- Mårtensson, Lasse. *AM 557 4to. Studier i en isländsk samlingshandskrift från 1400-talet*. Akademisk avhandling för avläggande av filosofie doktorsexamen vid Uppsala universitet. Uppsölum: Institutionen för nordiska språk, 2007 [bráðabirgðauígáfa].
- . *Studier i AM 557 4to. Kodikologisk, grafonomisk och ortografisk undersökning av en isländsk sammlhandskrift från 1400-talet*. *Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum*, Rit 80. Reykjavík: Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum, 2011.
- Ólafur Halldórsson. „Af uppruna Flateyjarbókar“. *Ný saga. Tímarit Sögufélags* 1 (1987): 84–86; endurpr. Ólafur Halldórsson. *Grettisfersla. Safn ritgerða eftir Ólaf Halldórsson gefið út á sjötugsafnmæli hans 18. apríl 1990*. Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi, Rit 38. Reykjavík: Stofnun Árna Magnússonar, 1990, 427–431.
- Power, Rosemary. „Christian Influence in the *Fornaldarsögur Norðrlanda*“. *The Sixth International Saga Conference*, 28. 7.–2. 8. 1985. *Workshop Papers II*. Kaupmannahöfn: Det arnamagnæanske Institut, Københavns Universitet, [1985], 843–857.
- . „Journeys to the Otherworld in the Icelandic *Fornaldarsögur*“. *Folklore* 96/2 (1985): 156–175.
- Rowe, Elizabeth Ashman. „Cultural Paternity in the Flateyjarbók *Ólafs* [sic] *saga Tryggvasonar*“. *Sagas and the Norwegian Experience. Sagaene og Noreg. 10th International Saga Conference, Trondheim, 3.–9. august 1997. Preprints*. Trondheim: Senter for middelalderstudier, [1997], 561–571; endurpr. í aukinni gerð Elizabeth Ashman Rowe. „Cultural Paternity in the Flateyjarbók *Ólafs saga Tryggvasonar*“. *Alvíssmál. Forschungen zur mittelalterlichen Kultur Skandinaviens* 8 (1998): 3–28.
- . „Origin Legends and Foundation Myths in Flateyjarbók“. *Old Norse Myths, Literature and Society. Proceedings of the 11th International Saga Conference, 2–7 July 2000, University of Sydney*, ritstj. Geraldine Barnes og Margaret Clunies Ross. Sydney, Australia: Centre for Medieval Studies, University of Sydney, 2000, 441–454.
- . *The Development of Flateyjarbók. Iceland and the Norwegian dynastic Crisis of*

1389. The Viking Collection, Studies in Northern civilization 15. [Óðinsvéum]: The University Press of Southern Denmark, 2005.
- Schlauch, Margaret. *Romance in Iceland*. New York: Princeton University Press og Princeton American Scandinavian Foundation, 1934.
- Schmale, Franz-Josef. *Funktion und Formen mittelalterlicher Geschichtsschreibung. Eine Einführung*. Mit einem Beitrag von Hans-Werner Goetz. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1985.
- Schottmann, Hans. *Die isländische Mariendichtung. Untersuchungen zur volkssprachigen Mariendichtung des Mittelalters*. Münchner Germanistische Beiträge 9. München: Wilhelm Fink Verlag, 1973.
- Simek, Rudolf. „Die Quellen der Eiríks saga víðförla. Anmerkungen zu: Helle Jensen (Hrsg.): *Eiríks saga víðförla*. København [sic] 1983 [1984] (Editiones Arnarnaganae, Ser. B, Vol. 29)“. *Skandinavistik* 14/2 (1984): 109–114.
- Springborg, Peter. „Weltbild mit Löwe. Die Imago mundi von Honorius Augustodunensis in der Altwestnordischen Textüberlieferung“. *Cultura classica e cultura germanica settentrionale. Atti del Convegno Internazionale di Studi, Università di Macerata, Facoltà di Lettere e Filosofia, Macerata-S. Severino Marche, 2–4 maggio 1985*, ritstj. Pietro Janni, Diego Poli et al. Quaderni linguistici e filologici 3/1985. Róm: Editrice Herder, 1988, 167–219.
- Stefán Karlsson. „Guðmundar sögur biskups“. *Medieval Scandinavia. An Encyclopedia*, ritstj. Phillip Pulsiano, Kirsten Wolf et al. New York og Lundúnum: Garland Publishing, 1993, 245–246.
- . „Íslensk bókagerð á miðöldum“. *Íslenska sögupingid 28.–31. maí 1997. Ráðstefnurit I*, ritstj. Guðmundur J. Guðmundsson og Eiríkur K. Björnsson. Reykjavík: Sagnfræðistofnun Háskóla Íslands og Sagnfræðingafélag Íslands, 1998, 281–295; endurpr. Stefán Karlsson. *Stafkrókar. Ritgerðir eftir Stefán Karlsson gefnar út í tilefni af sjötugsafmáli hans 2. desember 1998*, ritstj. Guðvarður Már Gunnlaugsson. Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi, Rit 49. Reykjavík: Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi, 2000, 225–241.
- . „Ritun Reykjafjarðarbókar. Excursus: Bókagerð bænda“. *Opuscula IV*. Bibliotheca Arnarnagana 30. Kaupmannahöfn: Munksgaard, 1970, 120–140; endurpr. með „Eftirmála“ Stefán Karlsson. *Stafkrókar. Ritgerðir eftir Stefán Karlsson gefnar út í tilefni af sjötugsafmáli hans 2. desember 1998*, ritstj. Guðvarður Már Gunnlaugsson. Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi, Rit 49. Reykjavík: Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi, 2000, 310–329.
- . „Skrifarar Þorláks biskups Skúlasonar“. *Skæðagrös. Skrif til heiðurs Sigurjóni Björnssyni sjötugum 25. nóvember 1996*, ritstj. Sölvi Sveinsson. Reykjavík: Hið íslenska bókmenntafélag, 1997, 175–200; endurpr. með „Eftirmála“ Stefán Karlsson. *Stafkrókar. Ritgerðir eftir Stefán Karlsson gefnar út í tilefni af sjötugsafmáli hans 2. desember 1998*, ritstj. Guðvarður Már Gunnlaugsson. Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi, Rit 49. Reykjavík: Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi, 2000, 383–403.

- Strömbäck, Dag. „En orientalisk saga i fornnordisk dräkt“. *Donum Grapeanum. Festskrift tillägnad överbibliotekarien Anders Grape på sextiofemårsdagen den 7 mars 1945. Med bidrag av forna och nuvarande tjänstemän vid Uppsala Universitetsbibliotek. Acta Bibliothecae R. Universitatis Upsaliensis* 5. Uppsölum: Almqvist & Wiksells boktryckeri, 1945, 408–444.
- Svanhildur Óskarsdóttir. „Um aldir alda. Veraldarsögur miðalda og íslenskar aldartölur“. *Ritið. Tímarit Hugvísindastofnunar Háskóla Íslands* 5/3 (2005): 111–133.
- Sverrir Jakobsson. „Austurvegspjóðir og íslensk heimsmynd. Uppgjör við sagnfræðilega goðsögn“. *Skírnir* 179 (vor 2005): 81–108.
- Sverrir Tómasson. „Ferðir þessa heims og annars. Paradís – Ódámsakur – Vinland í íslenskum ferðalýsingum miðalda“. *Gripla* 12 (2001): 23–40; endurpr. Sverrir Tómasson. *Tækileg vitni. Greinar um bókmenntir gefnar út í tilefni sjötugsafmælis hans 5. apríl 2011*. Reykjavík: Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum og Hið íslenska bókmenntafélag, 2011, 359–378.
- Vef. Árni Magnússon. „Seðill“. AM 657 c 4to, 01. Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab, Københavns Universitet. <http://digitalesamlinger.hum.ku.dk/Home/Details/136730>, sótt 28. mars 2019.
- Widding, Ole. „St Michele at Gargano. As seen from Iceland“. *Analecta Romana Instituti Danici* 13 (1984): 77–83.
- Wolf, Kirsten. *The Legends of the Saints in Old Norse-Icelandic Prose*. Toronto Old Norse and Icelandic Series 6. Toronto, Buffalo og Lundúnum: University of Toronto Press, 2013.
- Würth, Stefanie. *Elemente des Erzählens. Die þættir der Flateyjarbók*. Beiträge zur nordischen Philologie 20. Basel og Frankfurt am Main: Helbing & Lichtenhahn Verlag, 1991.
- Zernack, Julia. „Gests Erzählungen. Germanische Mythologie und der *ordo narrationis* in der isländischen Geschichtsschreibung des Spätmittelalters“. *Präsenz des Mythos. Konfigurationen einer Denkform in Mittelalter und Früher Neuzeit*, ritstj. Udo Friedrich og Bruno Quast. Trends in Medieval Philology 2. Berlin og New York: Walter de Gruyter, 2004, 299–328.
- . „Hyndluljóð, Flateyjarbók und die Vorgeschichte der Kalmarer Union“. *Skandinavistik* 29/2 (1999): 89–114.

ÁGRIP

Eiríks saga víðförla í miðaldahandritum

Lykilorð: textafræði, handritafræði, eftirmáli *Eiríks sögu víðförla* í Flateyjarbók, hjálpræðissaga, upphafssögur miðaldabóka

Eiríks saga víðförla segir frá norska konungssyninum Eiríki, sem heldur suður í heim að leita Paradísar. Sagan er varðveitt í u.þ.b. 60 handritum í fjórum mismunandi gerðum: A, B, C og D. Af þeim eru A- og B-gerðirnar frá miðöldum, og C-gerðin, sem einungis er varðveitt í 17. aldar handritum, hefur verið það sömuleiðis, en D-gerðin er blendingssgerð líklegast frá 17. öld. Frá miðöldum eru því aðeins varðveitt *Eiríks sögu*-handrit af A- og B-gerð, fimm að tölu. Af A-gerð: 1. GKS 1005 fol., Flateyjarbók, frá 1387 (sagan heil); 2. AM 720 a VIII 4to frá fyrri helmingi 15. aldar (rúmlega þriðjungur varðveittur); 3. AM 557 4to, Skálholtsbók, frá því um 1420 (tæplega helmingur varðveittur); af B-gerð: 4. AM 657 c 4to frá 1340–1390 (sagan heil); 5. GKS 2845 4to frá því um 1420–1450 (rúmlega helmingur varðveittur).

Í greininni er kannað, hvers vegna *Eiríks saga víðförla* var skráð í miðaldahandritin fimm og henni skipað þar niður í handritunum sem raun ber vitni. – Í Flateyjarbók segist skrifari/ritstjóri Flateyjarbókar í eftirmála við söguna hafa sett hana fremst í bókina til að minna á, að „ekki er traust trútt nema af Guði“ og það sé lykillinn að eilífu lífi. Þar af má álykta, að á sama hátt og *Eiríks saga víðförla* er saga leitarinnar að Paradís, er sérhver saga – Noregsveldissagan Flateyjarbók eins og hver önnur saga – saga leitarinnar að Paradís, saga hjálpræðisins. *Eiríks sögu víðförla* hefur því verið valinn staður fremst í Flateyjarbók til að minna á hjálpræðissöguna. – AM 720 a VIII 4to er brot tveggja upphaflega samhangandi blaða, á fyrra blaðinu eru lokin á Mariújartein og upphaf *Eiríks sögu víðförla*, en á síðara blaðinu er brot úr *Lilju*. Líkur benda til þess, að handritið hafi í öndverðu hafist með Mariújarteininni og *Eiríks sögu víðförla*, dæmigerðu inngangsefni miðaldabóka. – Í AM 557 4to, Skálholtsbók, stendur *Eiríks saga víðförla* nú næst á eftir *Hróa þætti heimska* fremst í áttunda og síðasta kveri handritsins. Rök hafa verið færð fyrir því, að áttunda kver hafi í öndverðu verið í upphafi handritsins og verið fyrr skrifað en sögurnar, sem nú eru fremst. *Eiríks saga víðförla* hefur því upphaflega staðið frammarlega eða nánast fremst í handritinu. – Í AM 657 c 4to stendur *Guðmundar saga byskups* næst á eftir upphafssögum handritsins *Mikjál's sögu höfudengils*, *Mariu sögu egyptzku* og *Eiríks sögu víðförla*, dæmigerðum inngangssögum miðaldabóka; með þeim er *vita* byskupsins sett í viðeigandi ramma hjálpræðissögunnar. – GKS 2845 4to geymir níu sumpart óheilar sögur og þætti, og er *Eiríks saga víðförla* nú áttunda sagan í röðinni. Sýnt hefur verið fram á, að handritið hefur í öndverðu hafist með *Yngvars sögu víðförla*, *Eiríks sögu víðförla* og *Heiðreks sögu*, en þar á eftir fylgdu sögurnar og þættirnir, sem nú standa fremst. – Niðurstaðan af þessari athugun er því sú,

að *Eiríks saga víðförla* hefur verið skráð í miðaldahandritin fimm og henni valinn staður í inngangi þeirra – flestra ef ekki allra – til þess að fella það, sem á eftir kemur, inn í ramma hjálpræðissögunnar.

SUMMARY

Eiríks saga víðförla in Medieval Manuscripts

Keywords: textual criticism, codicology, epilogue to *Eiríks saga víðförla* in Flateyjarbók, salvation history, initial sagas in medieval codices

Eiríks saga víðförla tells the story of the Norwegian king's son Eiríkr, who sets out into the world to seek Paradise. The saga is preserved in four different versions, A, B, C and D, in some 60 manuscripts. Of these, the A and B versions are from the Middle Ages; the C version, which is preserved only in 17th-century manuscripts, dates also from that era, while the D version is a hybrid, probably from the 17th century. From the Middle Ages there are only five *Eiríks saga* version A and B manuscripts which have been preserved: Version A: 1. GKS 1005 fol., Flateyjarbók, from 1387 (the entire saga); 2. AM 720 a VIII 4to, from the first half of the 15th century (just over one-third of the saga); 3. AM 557 4to, Skálholtsbók, from around 1420 (almost half the saga). Version B: 4. AM 657 c 4to, from 1340–1390 (the entire saga); 5. GKS 2845 4to from around 1420–1450 (just over half the saga).

This article examines why *Eiríks saga víðförla* was recorded in the five medieval manuscripts and why it was placed in its position in these works. In Flateyjarbók, the scribe/compiler says in an epilogue to the saga that he had placed this saga at the beginning of the book to remind people that “there is no true trust except in God,” and that this is the key to eternal life. From this it can be concluded that, just as *Eiríks saga víðförla* is a story of the search for Paradise, every saga – a history of Norway like Flateyjarbók or any other history – is the story of the search for Paradise, i.e. a story of salvation. *Eiríks saga víðförla* was therefore placed foremost in Flateyjarbók to remind people of the salvation history. – AM 720 a VIII 4to is a fragment of two originally connected leaves, the former containing the conclusion of a Mary miracle story and the beginning of *Eiríks saga víðförla*, and the latter a fragment of *Lilja*. The manuscript probably originally began with the Mary miracle and *Eiríks saga víðförla*, which were typical introductions to medieval books. – In AM 557 4to, Skálholtsbók, *Eiríks saga víðförla* now follows directly after *Hróa þátrr heimiska*, at the beginning of the eighth and final quire of the manuscript. It has been argued that the eighth quire was originally at the beginning of the manuscript and was written earlier than the sagas which are now foremost. In this case, *Eiríks saga víðförla* was originally near or almost at the beginning of the manuscript. – In AM 657 c 4to *Guðmundar saga byskups* follows immediately after the manuscript's initial sagas, *Mikjál's saga hofuðengils*, *Mariu*

saga egyptzku and *Eiríks saga víðförla*, typical introductory sagas of medieval books. These place the *vita* of bishop Guðmundr within a frame of the salvation history. – GKS 2845 4to contains nine sagas and *þættir*, some with lacunae, of which *Eiríks saga víðförla* is the eighth. It has been shown that the manuscript originally began with *Yngvars saga víðförla*, *Eiríks saga víðförla* and *Heiðreks saga*, followed by the sagas and *þættir* which are now foremost. – The conclusion of this examination of the five medieval manuscripts is that *Eiríks saga víðförla* was included in them and accorded an introductory position – in most if not all of them – to place the subsequent sagas in the framework of salvation history.

Kolbrún Haraldsdóttir
 Friedrich-Alexander-Universität
 Erlangen-Nürnberg (FAU)
 Department Germanistik und Komparatistik
 Bismarckstraße 1
 91054 Erlangen
 Deutschland
 kolbrun.haraldsd@gmx.net